

Формування міжкультурної компетентності студентів у закладах вищої освіти

О. Ю. Пришляк

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
Corresponding author. E-mail: pryshlyak_o@yahoo.com

Paper received 24.09.19; Accepted for publication 10.10.09.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-207VII84-07>

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування міжкультурної компетентності студентів у закладах вищої освіти. Закцентовано увагу на взаємозв'язку процесів культурної глобалізації та професійної підготовки фахівців у контексті формування міжкультурної компетентності, розкрито змістовну сутність поняття міжкультурної компетентності.

Ключові слова: міжкультурність, міжкультурна компетентність, компоненти міжкультурної компетентності, мультикультурне суспільство, професійна підготовка, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Суттєві соціально-економічні зміни в Україні, прискорення процесів формування мультикультурного суспільства актуалізують потребу якісних змін у системі вищої освіти. Актуальність статті визначається необхідністю посилення полікультурної складової у навчальному процесі, на перший план виходить формування міжкультурної компетентності студентів у закладах вищої освіти. У сучасних умовах міжкультурна компетентність стала необхідною умовою якісного виконання своїх професійних обов'язків та безперечного досягнення успіху в будь якій сфері діяльності. Проблема формування міжкультурної компетентності студентів в процесі професійної підготовки є актуальною, проте недостатньо дослідженою і потребує доопрацювання.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Дослідження формування міжкультурної компетентності розпочалися в середині минулого століття, що послужило основою створення бази наукових робіт для наукового осмислення цього поняття та розробки алгоритму формування міжкультурної компетентності фахівців з урахуванням сфери й особливостей їх професійної діяльності. Аналіз наукової літератури свідчить, що у наукових студіях останнього десятиліття спостерігається тенденція до активного вивчення сутності й змісту міжкультурної компетентності.

Проблематику формування міжкультурної компетентності фахівців різних сфер досліджували Ю. Бондаренко, О. Зеліковська, Г. Чердніченко, О. Фролова (економічних спеціальностей); О. Гуренко (соціальних педагогів); С. Міхеєва (курортного сервісу); Ю. Бжиська, Дж. Хофстед (міжнародного бізнесу); І. Плужнік (гуманітарного профілю); С. Александрова (фахівців сфери туризму); Р. Крафець (сільського господарства); І. Грібан (фахівців зі зв'язків із громадськістю); Т. Осадча, Н. Закарія (менеджерів); Т. Маркова, О. Зеленська, Т. Шмідт (військових, курсантів, офіцерів) та ін. Загальні проблеми формування міжкультурної компетентності як кінцевої мети іншомовної освіти висвітлюються в дослідженнях Н. Баришнікова, А. Бардичівського, І. Зимової, Н. Гез, Г. Єлізарової та ін. Філософський аспект цієї проблеми представлений у працях М. Бахтіна, В. Біблера, О. Єгоричева, А. Садохіна та ін.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях висвітлюється зміст поняття «міжкультурна (полікультурна) компетентність» та аналізується співвідно-

шення освіти й культури (О. Гуренко, Н. Крилова, Н. Якса, А. Солодка та ін.), розглядаються шляхи формування міжкультурної компетентності викладачів вищих закладів освіти (Є. Сабаненко, В. Кузьменко, А. Гончаренко). Науковий доробок О. Гончарової, А. Маслової, І. Міронової, Т. Осадчої, Т. Попової, В. Тупченко висвітлює способи формування міжкультурної компетентності студентів в аспекті начання іноземної мови. Дослідженню сутності та особливостей міжкультурної комунікації та міжкультурної взаємодії присвячені роботи С. Гудкової, О. Садохіна, Н. Паниної, Т. Якушевої. Міжкультурну компетентність назвали автори розуміють як невід'ємний елемент вищої наукової школи, що характеризується інтенсивним обміном інформацією, цінностями, результатами діяльності тощо [3, 8, 9].

Метою статті є спроба здійснити теоретичний аналіз проблеми формування міжкультурної компетентності студентів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасному глобалізованому світі реальністю вже є існування мультикультурного суспільства. Це, відповідно, вимагає від особистості сприйняття нових духовно-культурних цінностей, притаманних саме такому суспільству. Формування мультикультурного суспільства проходить не безболісно; необхідні компромісні зусилля, виникнення бажання представників різних культур чимось поступатися одні одним у визначенні спільних духовно-культурних цінностей, поряд з тим це не означає відмову від власних національних цінностей. Вони продовжують існувати у мультикультурному суспільстві, лише дуже повільно трансформуючись у щось спільне. Так, А. Лапшин стверджує, що «усвідомлення розходжень в ідеях, звичаях, культурних традиціях, властивих різним народам, вимагає побачити загальне і різне в різноманітних культурах, поглянути на культурні цінності, традиції власного суспільства очима представників інших народів» [6, 47].

Як стверджує А. Гідденс, функціонування сучасного суспільства прямо залежить від стану взаємовідносин і взаємодій різних етнічних груп, їхньої толерантності, сприйняття духовно-культурних цінностей інших етнічно-культурних суспільних груп, від рівня взаємовідносин між ними. Зазначені відносини і взаємодії визначаються станом рівня культурної освіченості, толерантності, засвоєння культурних цінностей, які домінують в цьому суспільстві [14, 228].

Це зумовлює потребу суспільства у фахівцях, які, у поєднанні із професійною компетентністю, володіють також і міжкультурною компетентністю не лише як засобом взаємодії в повсякденному житті, а й як засобом професійної взаємодії. Дослідники Дж. Кестер, Р. Вайсмен та Дж. Сандерс вказують на те, що міжкультурна компетентність має елемент соціального судження, що оцінюється іншими, з якими люди взаємодіють. Поєднання самооцінки та іншої оцінки є логічним, а визначення міжкультурної компетентності охоплює ефективні (з точки зору себе) та належне (з точки зору інших) спілкування [15, 106].

Л. Воротняк стверджує, що «міжкультурна компетентність – це здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, що, зрештою, сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір» [2, 106].

Цікавою є позиція М. Сімоненко, котрий трактує міжкультурну компетентність як «цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особистості у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних і науково-професійних поглядів та майстерності, визначають успішність професійної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку й самовдосконалення впродовж життя» [10, 61].

Опираючись на визначення, запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками (К. Беннет, В. Джонсон, Д. Діерфорд, Н. Якса), міжкультурна компетентність розглядається як інтегрована єдність, що включає міжкультурні знання, уміння, навички, розуміння та позитивне ставлення до інших культур, даючи змогу ефективно та адекватно здійснювати комунікативну діяльність у міжкультурному середовищі. Окрім того, як зазначає О. Щукін, «...формування міжкультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта» [13].

Формування міжкультурної компетентності на думку С. Тер-Минасової передбачає також оволодіння наступними вміннями: бачити у представникові іншої культури не лише те, що нас відрізняє, але і те, що об'єднує; змінювати оцінки у результаті зрозуміння іншої культури; відмовлятися від стереотипів; використовувати знання про чужу культуру для глибшого пізнання своєї [12].

Враховуючи, що формування міжкультурної компетентності відбувається в органічному поєднанні із процесом формування професійної компетентності, нашу увагу не може не привернути проблема визначення компонентів міжкультурної компетентності.

Т. Гур'янова до компонентів міжкультурної компетентності відносить: когнітивний (це сформованість базової основи знань полікультурного характеру); мотиваційно-ціннісний (виникнення полікультурного

світогляду, який базується на ціннісних орієнтаціях і духовних цінностях мультикультурного суспільства) і діяльнісний компонент, що забезпечує реалізацію засвоєних знань полікультурного характеру, а також полікультурного світогляду у мультикультурному середовищі [5, 11].

На думку О. Гуренко провідними компонентами міжкультурної компетентності є такі: – мотиваційно-ціннісний (наявність ціннісних орієнтацій у полікультурному просторі, мотивація на позитивні професійні взаємостосунки з представниками іноетнічного населення); – особистісний (особистісні здатності, що проявляються в певних психологічних якостях); – комунікативний (здатність до іншомовної комунікації); – когнітивний (знання та вміння, пов'язані з мультикультурністю, особливостями професійної діяльності в мультикультурному суспільстві); – діялісно-поведінковий (певна модель професійної взаємодії з представниками різних етнічних спільнот) та рефлексивний (здатність до самоаналізу та самооцінки професійних дій у полікультурному просторі)» [4, 108].

Заслугує також на увагу тлумачення міжкультурної компетентності як інструменту вираження професійних якостей фахівця, що проявляються за умов формування затребуваних особистісних рис незалежно від напряму фахової підготовки. До рис, які впливають на професійну поведінку фахівця, Є. Степанов відносить довіру, щирість, відвертість, порядність, відповідальність, толерантність, неупередженість, культуру міжкультурної комунікації тощо. У працях науковця міжкультурна компетентність виступає важливим компонентом формування культури міжетнічних відносин, що передбачає знання широкого спектра всесвітньої культури: мистецтва різних народів та епох, етнокультурної специфіки народів, їхнього характеру, етнопсихологічних особливостей, декількох іноземних мов. Особливу увагу дослідник зосереджує на мистецтві як засобі міжетнічного спілкування і взаємодії. Сприйняття іншого «Я», іншого народу та його культури відбувається через твори мистецтва, в яких представлено різноманіття культур [11, с. 13].

Дослідниця С. Авхутська слушно вказує на переважачу роль у формуванні міжкультурної компетентності особистості предметів гуманітарного циклу, порівняно з природничо-математичними дисциплінами. Дослідниця вважає (і зовсім не безпідставно), що саме суспільні та історичні науки, володіючи значним фактичним матеріалом, уможливають цілковите усвідомлення процесів розвитку й становлення полікультурного середовища. Під час дослідження етнокультурних відмінностей С. Авхутська особливого значення надає врахуванню конкретного часу та соціального простору, коли бере свій початок певна спільнота. На думку дослідниці, лише висококваліфікований педагог здатен забезпечити продуктивний ріст міжкультурної компетентності студентів. А готовність педагогів до виховання молодого дослідника трактує як цілісну систему, що має свою структуру та сукупність якостей, властивостей і станів, які допомагають їм виконувати професійну діяльність [1]. Вона погоджується з міркуваннями А. Леонтєва [7, 153], який у свій час стверджував, що формування світоглядних смислів (мотивів) відбувається як процес

осмислення й переоцінки людиною важливих складових її життєдіяльності у площині часу й життєвого простору становлення особистості в суспільстві. Цим зумовлений характер взаємин з іншими людьми, мотиви соціального та професійного самовизначення, потреба в моральному самовдосконаленні.

Висновки. Процес глобалізації сприяє збільшенню кількості конфліктів на міжетнічному ґрунті, що в свою чергу зумовлює загострення уваги до розвитку міжкультурної освіти, яка стала невід'ємним компонентом державної політики сучасної України.

Низка науковців розглядають міжкультурну компетентність як необхідну умову для успішного входження в світовий багатокультурний соціум й освоєння світової культури, що дозволяє брати активну участь у процесі міжкультурної комунікації, а також як чинник, що сприяє мінімізації негативних впливів глобалізації.

Дослідниками доведено, що формування міжкультурної компетентності – це складний, багатогранний процес цілеспрямованого навчання/учіння майбутніх фахівців для успішної професійної діяльності у мультикультурному середовищі. В сучасних умовах вони мають володіти сукупністю загальнотеоретичних і спеціальних знань, особистісними якостями (неупередженість, відповідальність, стресостійкість, конкуретоздатність), поведінковими моделями та здатністю здійснювати свою професійну діяльність у

полікультурному середовищі.

Формування міжкультурної компетентності передбачає готовність індивіда до взаємодії з іншими системами культурної орієнтації та базується на повазі інших культурних цінностей. Міжкультурна компетентність є здатністю розпізнавати, поважати і ефективно використовувати відмінності в сприйнятті власної і чужої культури у міжкультурних контактах.

У полікультурному освітньому просторі міжкультурна компетентність стає важливою складовою у формуванні особистості. На наш погляд, підготовка студентів в закладах вищої освіти в умовах полікультурності має бути присутня у змісті професійної освіти, у формі окремого навчального курсу та у різнобічних системних зв'язках з циклами гуманітарних та соціально-економічних, фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, практикою, науководослідною роботою студентів та магістрантів.

Також ми робимо висновок, що міжкультурна компетентність розглядається дослідниками у всьому світі як необхідна складова професійної компетентності фахівців для успішної діяльності у міжкультурному середовищі, як необхідна умова успішної інтеграції у світовий соціум, як чинник, що дозволяє ефективно взаємодіяти в процесі міжкультурної взаємодії. Подальші дослідження в сфері міжкультурної компетентності у прямому чи прихованому сенсі мають на меті підвищення рівня міжкультурної компетентності індивідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авхутська С.О. До питання формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя / С.О. Авхутська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – № 2(12). – 2011. – С. 233–241.
2. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л.І. Воротняк // Вісник Житомирського державного університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – № 39. – С. 105–109.
3. Гудкова С. А., Якушева Т. С. Концептуальные особенности подготовки педагогов высшей школы к межкультурному общению / С. А. Гудкова, Т. С. Якушева // Вектор науки ТГУ. — 2015. — № 3.
4. Гуренко О. І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.
5. Гурьянова Т. В. Формирование поликультурной компетентности студентов вузов (на материале обучения иностранному языку): автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Чебоксары, 2008. – 21 с.
6. Лапшин А.Г. Международное сотрудничество в области гуманитарного образования: перспектива кросс-культурной грамотности // Кросс-культурный диалог: компаративные исследования в педагогике и психологии. Сб.ст. Владимир, 1999. – С.45-50.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения: В 2-х томах ; под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко, А.А. Леонтьева, А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1983. – Т.2. – С. 94-231.
8. Панина Н. В. Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине / Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 4. — С. 26–45.
9. Сабаненко Е.И. Межкультурное взаимодействие: сущность, типология, социальная регуляция / Е.И. Сабаненко // Молодой ученый. — 2014. — №21. — С. 816–819.
10. Сімоненко М.В. Полікультурна компетентність майбутніх вчителів-філологів у контексті культурологічної парадигми освіти / М.В. Сімоненко // Проблеми підготовки спеціалістів. – Серія: Педагогічні науки. – Севастопольский городской гуманитарный ун-тет. – № 2. – 2010. – С. 58–62.
11. Степанов Є.П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці / Є.П. Степанов // Освіта Донбасу. – 2010. – № 3. – С. 10–14.
12. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация/С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 171 с.
13. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – С. 139-140.
14. Giddens A. Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Weber. Cambridge University Press. 1971. 261 p.
15. Koester J., Wiseman R. L., Sanders J. A. (1993). Multiple perspectives of intercultural communication competence. In R. L. Wiseman & J. Koester (Eds.), Intercultural communication competence (pp. 3–15). Thousand Oaks, CA: SAGE.

REFERENCES

1. Avkhutskaia S.O. Formation of the Intercultural Competence of the Future Teacher / S.O. Avkhutskaia // Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. - No. 2 (12). – 2011. – P. 233–241.
2. Vorotnyak L.I. Features of formation of intercultural competence of masters in higher pedagogical institutions / L.I. Vorotnyak // Bulletin of the Zhytomyr State University. – Series: Pedagogical Sciences. – 2008. – №39. – P. 105–109.
3. Gudkova S.A., Yakusheva T.S., “Conceptual features of teacher training of higher education for intercultural communication of masters in higher pedagogical institutions / L.I. Vorotnyak // Bulletin of the Zhytomyr State University. – Series: Pedagogical Sciences. – 2008. – №39. – P. 105–109.

- nication” / CA Gudkova, TS Yakusheva // Vector Science of TGU. – 2015. – № 3.
4. Gurenko O.I. Multicultural education of future social educators: theoretical and methodical aspect: monograph. Berdyansk: Publisher Tkachuk O.V., 2014. – 588 p.
  5. Guryanova T.V. Formation of intercultural competence of students of universities (on the material of teaching a foreign language): author. diss. ... Cand. ped. Sciences: 13.00.08. Cheboksary, 2008. – 21 p.
  6. Lapshin A.G. International cooperation in the field of humanitarian education: the perspective of cross-cultural literacy // Cross-cultural dialogue: comparative studies in pedagogy and psychology. Sat. Vladimir, 1999. – P.45-50.
  7. Leont'ev A.N. Activity. Consciousness. Personality / A.N. Leont'ev // Selected psychological works: In 2 volumes; ed. V.V. Davydova, V.P. Zinchenko, A.A. Leontiev, A.V. Petrovsky. – M.: Pedagogy, 1983. – Vol.2. – P. 94-231.
  8. Panina N.V. Factors of national identity, tolerance, xenophobia and anti-Semitism in modern Ukraine / NV Panina // Sociology: theory, methods, marketing. – 2005. – № 4. – P. 26–45.
  9. Sabanenکو E.I. Intercultural interaction: essence, typology, social regulation / E.I. Sabanenکو // Young scientist. – 2014. – №21. – P. 816–819.
  10. Symonenکو M.V. Intercultural competence of future philology teachers in the context of the cultural paradigm of education. Simonenko // Problems of training specialists. – Series: Pedagogical Sciences. – Sevastopol city humanitarian university. – № 2. – 2010. – P. 58–62.
  11. Stepanov E.P. The Problem of Forming the Culture of Interethnic Relations in Modern Pedagogical Science / E.P. Stepanov // Education of Donbass. – 2010. – № 3. – P. 10–14.
  12. Ter-Minasova S.G. Language and intercultural communication / S.G. Ter-Minasova. – M.: Slovo, 2000. – 171 p.
  13. Shchukin A.N. Foreign Language Teaching: Theory and Practice: A Textbook for Teachers and Students / A.N. Shchukin. – M.: Filomatis, 2004. – P. 139-140.
  14. Giddens A. Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Weber. Cambridge University Press. 1971. – 261 p.
  15. Koester J., Wiseman R. L., Sanders J. A. Multiple perspectives on intercultural communication competence. In R.L. Wiseman, J. Koester (Eds.), Intercultural communication competence. Thousand Oaks, CA: SAGE, 1993. – P. 3-15.

Formation of intercultural competence of students in higher education establishments

O. Yu. Pryshlyak

Abstract. The article deals with the theoretical analysis of the problem of formation of intercultural competence of students in institutions of higher education. Emphasis is placed on the interconnection of cultural globalization processes and professional training of specialists in the context of intercultural competence formation, the substantive essence of the concept of intercultural competence is revealed.

Keywords: *intercultural competence, intercultural competence, components of intercultural competence, multicultural society, vocational training, professional competence.*